

**ЗВЕРНЕННЯ ПРОКУРОРА З КЛОПОТАННЯМ
ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО
ХАРАКТЕРУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ**

Бібікова Маргарита Олександрівна

здобувач наукового ступеню доктора філософії

кафедри кримінального процесу

Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

Сьогодні спостерігається кримінальна активність серед дітей. Певною мірою про наведене свідчать дані судової статистики, відповідно до яких кількість кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення, вчинені неповнолітніми чи за їх участю, що перебували на розгляді місцевих загальних судів у 2023 році, збільшилася на 4,3% порівняно з попереднім роком і становила 4,4 тис. справ [1]. У таких провадженнях однією із форм закінчення досудового розслідування є складення і направлення прокурором до суду клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру (далі – ПЗВХ). Як наслідок судами у 2023 році ПЗВХ застосовано до 253 неповнолітніх, із них 150 підлітків було передано під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання. Застосовано застереження до 64 підлітків. Обмежено дозволя і встановлено особливі вимоги до поведінки щодо 28 неповнолітніх. Для виправлення, але на строк, що не перевищує 3-х років, до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків направлено 8 осіб [1].

Специфіка участі прокурора у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх обумовлена забезпеченням прав і законних інтересів таких осіб. Законодавець передбачив чимало процесуальних гарантій прав неповнолітніх учасників кримінального провадження. Серед яких серед іншого є передбачена у ч. 4 ст. 28 КПК України вимога щодо невідкладності здійснення кримінального провадження відносно неповнолітньої особи або за її участю та першочерговості його розгляду в суді. Тому неналежне процесуальне керівництво досудовим розслідуванням на етапі закінчення досудового розслідування може стати причиною тривалого здійснення аналізованих кримінальних проваджень. Адже звертає на себе увагу той факт, що оформлення з порушенням вимог процесуального законодавства підсумкових

документів стадії досудового розслідування тягне за собою повернення таких документів судом у підготовчому судовому засіданні прокурору для усунення допущених недоліків, що відповідно спричиняє необґрунтовані затримки у здійсненні кримінального провадження.

У цьому контексті аналіз судових рішень, ухвалених у підготовчому судовому засіданні та відображених у Єдиному державному реєстрі судових рішень, дозволяє нам виокремити деякі проблемні моменти у разі звернення прокурора з клопотанням про застосування ПЗВХ.

1. Неналежний суб'єкт процесуального оформлення клопотання про застосування ПЗВХ. Адже у випадках, передбачених § 2 глави 38 КПК України, у разі вчинення особою, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, прокурор затверджує складене слідчим, дізнавачем або самостійно складає клопотання про застосування до неповнолітнього ПЗВХ і надсилає його до суду. Однак у разі наявності підстав, визначених у ст. 497 КПК України, уповноваженим суб'єктом на складання такого клопотання виступає винятково прокурор.

Таке диференційоване визначення суб'єктів оформлення клопотання про ПЗВХ призводять до плутанини при направленні до суду клопотання належним суб'єктом. Так, суд у підготовчому провадженні повернув клопотання прокурору, мотивуючи своє рішення тим, що старший слідчий складала вказане клопотання щодо неповнолітнього, який на час вчинення кримінального правопорушення досяг віку, з якого настає кримінальна відповідальність, внаслідок чого застосування примусових заходів щодо нього було можливим тільки в порядку ст. 497 КПК України та відповідне клопотання міг скласти виключно прокурор [2].

2. Наступною вимогою до клопотання про застосування ПЗВХ згідно з ч. 1 ст. 292 КПК України є відображення у ньому інформації про захід виховного характеру, який пропонується застосувати. Про недотримання цієї вимоги свідчить ухвала, відповідно до якої суд у підготовчому судовому засіданні зауважив, що в клопотанні про застосування ПЗВХ рекомендується застосувати передачу неповнолітнього під нагляд батьків, однак не зазначено кому саме, не вказано прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання. Більше того в судовому засіданні було з'ясовано, що передати неповнолітнього під нагляд батьків неможливо, так як малолітній від матері відібраний на підставі розпорядження, а батько записаний зі слів матері на підставі ч. 1 ст. 135 Сімейного кодексу України. Приймаючи рішення про повернення клопотання про застосування ПЗВХ суд також справедливо прийняв до уваги постанову Пленуму Верховного суду України від 15 травня 2006 року № 2 «Про практику розгляду судами справ про

застосування примусових заходів виховного характеру», із змісту якої вбачається, що передача неповнолітнього під нагляд батьків або осіб, які їх замінюють допускається лише за наявності даних про те, що вони здатні забезпечити позитивний виховний вплив на нього та постійний контроль за його поведінкою [3].

3. Судовій практиці відомі випадки, коли суд повертав клопотання про ПЗВХ, мотивуючи необхідністю набуття неповнолітнім статусу обвинуваченого. Так, на стадії підготовчого судового засідання, суд вказав на неможливість призначення судового розгляду клопотання про застосування ПЗВХ, обґрунтовуючи своє рішення тим, що складенню та направленню прокурором на адресу суду клопотання про застосування до неповнолітнього ПЗВХ на підставі ст. 497 КПК України має передувати набуття неповнолітнім статусу обвинуваченого, тобто передача відносно нього обвинувального акту до суду в порядку, передбаченому ст. 291 КПК України та отримання відповідної згоди неповнолітнього обвинуваченого та його законного представника на застосування аналізованих заходів. Згідно реєстру матеріалів досудового розслідування, зауважує суд, неповнолітньому було повідомлено про підозру, а отже відповідно до положень ч. 1 ст. 42 КПК України він має статус підозрюваного, а не обвинуваченого, як того вимагають положення ст. 497 КПК України. Клопотання про застосування ПЗВХ не замінює собою обвинувальний акт, а тому суд вважає за необхідне повернути його прокурору для усунення недоліків [4]. Суд апеляційної інстанції не погодившись з висновками суду першої інстанції скасував вказану вище ухвалу [5]. Таким чином окреслене питання потребує уточнення в положеннях КПК України або відповідного роз'яснення Верховного суду з метою уникнення в подальшому такої неоднозначної судової практики.

4. У разі здійснення кримінального провадження щодо неповнолітнього, не слід забувати про позицію потерпілого та не допускати порушення балансу інтересів. І хоча законодавець не передбачає отримання згоди потерпілого під час досудового розслідування з приводу можливості застосування до підозрюваного заходів виховного характеру та звільнення від покарання у такий спосіб, тим не менш, на нашу думку, прокурор повинен враховувати позицію зазначеного учасника. Натомість прокурор самостійно визначає можливість звернення з таким клопотанням до суду (за відсутності заперечень підозрюваного та його законного представника), тим самим фактично ставить потерпілого перед фактом про прийняття вказаного рішення після виконання стороною обвинувачення вимог ст. 290 КПК України.

Таким чином законодавець виносить за дужки інтереси потерпілого в частині реалізації його прав. Підтвердженням анонсованої

проблематики є ухвала суду, із змісту якої вбачається, що у підготовчому засіданні представник неповнолітнього потерпілого заявив клопотання про повернення клопотання про застосування ПЗВХ прокурору, посиляючись серед іншого на те, що потерпілому кримінальним правопорушенням заподіяно шкоди, що виразилася у матеріальних витратах на медичні обстеження та лікування, а клопотання не відображає відомостей про розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (п. 7 ч. 2 ст. 291 КПК України) [2]. Отже, заявлена позиція потерпілого свідчить не тільки про допущення прокурором вимог процесуального закону, а і про його незгоду з такою формою закінчення досудового розслідування.

Викладене наводить на думку про необхідність доповнення положень КПК України у частині встановлення обов'язку для сторони обвинувачення отримання згоди потерпілого під час досудового розслідування з приводу можливості застосування до підозрюваного заходів виховного характеру.

Література:

1. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2023 році. *Верховний суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Analiz_statistika_kriminal_2023.pdf
2. Ухвала Сихівського районного суду м. Львова від 25 лютого 2020 року у справі № 464/6339/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88063627>
3. Ухвала Свалявського районного суду Закарпатської області від 29 січня 2020 року у справі № 306/1796/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87226159>
4. Ухвала Ленінського районного суду міста Кіровограда від 01 листопада 2023 року у справі № 405/4158/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114574483>
5. Ухвала Кропивницького апеляційного суду від 16 січня 2024 року у справі № 405/4158/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116521840>